

UDK 37.064.1:316.624-057.874(049.3)

Primljeno: 25. 05. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Zijad Džafić

ANTICIPATIVNA I UVJERLJIVA APOLOGIJA KAPITALIZMA

**[Ayn Rand, *Kapitalizam: nepoznati ideal*,
(prev. Damir Ovčina), Impruva, Sarajevo, 2022]**

Knjiga *Kapitalizam: nepoznati ideal* Ayn Rand je strukturirana, pored uvoda, iz dva poglavlja i podijeljena na osamnaest tematskih cijelina. Prvo poglavlje je posvećeno “teoriji i historiji” razvoja kapitalizma kao ekonomskog sistema. Autorica počinje sa objašnjenjem pojma kapitalizam, zatim o korijenima rata, progonjenoj američkoj manjini, značaju slobodnog poduzetništva, vlasnicima valova, izumima itd. Drugo poglavlje je autorica nazvala “Trenutno stanje” te u njemu analizirala u deset tema kao što su anatomija kompromisa, zatiranje kapitalizma, novi fašizam, brodolom konsenzusa, rekvijem za čovjeka itd. Knjiga kao cjelina nadahnjujuće na 322 strane analizira intrigantne teme o politici, ratu, vlasti, privatnom vlasništvu, poduzetništvu... Iako je prvi puta štampana daleke 1946. godine, sa reprintom 1962, 1964. i 1966, navedene teme su i dalje veoma aktuelne, što prevod i štampanje ove knjige na bosanskom jeziku u izdanju sarajevske Impruve čini više nego opravdanim.

Autorica u uvodu navodi da „nijedan političkoekonomski sistem u povijesti nije rječitije dokazao svoju vrijednost niti velikodušno doprinio čovječanstvu od kapitalizma a istovremeno je divljački, zloćudno i slijepo napadan” (str. 6). Knjigu posvećuje „mladima, godinama ili duhom koji se ne plaše znati niti su spremni odustati”, pri tome naglašavajući da je kapitalizam „ne samo praktičan, već i jedini moralan sistem u historiji” (str. 7).

Gledajući sveobuhvatnije kroz historiju poziciju američke autorice ruskog porijekla Ayn Rand, moramo spomenuti socijalnog povjesničara Fernanda Braudela koji

je otkrio upotrebu pojma “kapital” još u periodu dvanaestog i trinaestog stoljeća, kada je on označavao sredstva, stanje dobara za prodaju, iznos novca ili novac koji prinosi kamate. Od mnogo upotreba riječi “kapitalist” koje je Braudel popisao, gorko je uočio: „Riječ nikad nije korištena u prijateljskom smislu“. Kasnije u devetnaestom stoljeću francuski socijalist Louis Blanc definira pojam kao prisvajanje kapitala od strane nekih uz isključivanje drugih. Karl Marx je koristio pojam “kapitalistički način proizvodnje”, a njegov gorljivi sljedbenik Werner Sombart je pojam “kapitalizam” popularizirao u svojoj utjecajnoj knjizi iz 1912. godine *Der Moderne Kapitalismus*, i kasnije postao nacista. Konzervativni animozitet prema slobodnom tržišnom kapitalizmu, koju je jasno sažeo i primijenio Marx u svojim spisima, pokazuje ljutnju prema promjeni i prema gubitku privilegija.

Leo Melamed, predsjednik Čikaške trgovinske berze, je rekao: „Na čikaškom finansijskom tržištu nije bitno tko ste, vaš status, porijeklo, fizičke slabosti, spol, već mogućnosti da odredite što kupac želi i kamo tržište ide. Ništa drugo nije bitno“. Prihvatanje slobodnotržišnog kapitalizma znači prihvaćanje slobode za mijenjanjem, inovacijom, izumom. Autorica knjige ističe da je ljepota kapitalizma u tome što je baziran na dobrovoljnoj razmjeni svih učesnika na tržištu za zajedničku korist. Osobni interes je važna karakteristika koja objašnjava kapitalizam. Autorica sa pravom tvrdi da „slobodno tržište ne izjednačava ljude na zajednički imenitelj, da intelektualni kriterij većine ne vlada tržištem, da izuzetni ljudi, inovatori, intelektualni giganti, nisu sputani većinom. Pripadnici ove izuzetne manjine podižu cijelo slobodno društvo na nivo vlastitih dostignuća, dižući ga sve više” (str. 27). Pitanje koje se postavlja je: „Zašto bi Elvis Presley zarađivao više od Einsteina?“ Odgovor je zato što ljudi rade da bi se izdržavali i uživali u vlastitim životima i slobodni su trošiti svoj novac na svoje zadovoljstvo.

Kapitalizam je ekonomski sistem zasnovan na privatnoj svojini i tržištu na kojem pojedinačni donosioci odluka određuju šta, kako i kome proizvoditi. Ovdje pojedinci slijede svoje interese prema konceptu laissez-faire, a ti se interesi usklađuju na tržištu putem mehanizma ponude i potražnje. Za postojanje tržišta neophodne su institucije poštivanja ugovora i pravo vlasništva. Tržište je zasnovano na nagradama i plaćanjima. Ako neki radnik radi neki posao on će biti plaćen, a ako uzima namirnice za egzistenciju, on mora platiti. Autorica navodi da „kapitalizam ima predrasudu prema javnom sektoru jer su javne potrebe ispunjavane samo patnjom potrošača i poreskih obveznika” (str. 35). Takođe naglašava da poslije II svjetskog rata u isto vrijeme nezaustavljivo raste javna potrošnja i u komunitičkim zemljama, ali da će se „društvo koje ulaže više u ljude razvijati brže i naslijediti budućnost” (str. 36).

S druge strane, socijalizam ili komandni ekonomski sistem je alternativni sistem koji nije zasnovan na nastojanjima realizacije vlastitih interesa pojedinca, već se ciljevi sistema i odgovori na osnovne ekonomske probleme planiraju od društva, tj. od države kao centralnog autoriteta. Zbog toga se javljaju razlike između potreba i želja potrošača i postavljenih planova o tome šta i kako proizvoditi i kako distribuirati. Čovjek prosječnih vrijednosti je u ovom sistemu nagrađen budući da je plata bila utvrđena vremenom provedenim na poslu, a ne individualnim sposobnostima pojedinaca i njihovom produktivnošću. Autorica navodi da je najdosljedniji primjer takvog sistema bivši SSSR u kojem su vladari „prije pola vijeka naredili podređenima strpljenje, lišavanje, žrtvovanje zbog industrijalizacije zemlje obećavajući da je to samo privremeno, te da će sovjetski napredak nadrasti kapitalistički zapad” (str. 30-31). Na ovakvim floskulama dvije generacije Rusa su izumrle čekajući taj automatski napredak. Vlada je priznala smrt sedam miliona ljudi od gladi dok su protivnici naveli podatak od petnaest miliona. Dakle, evidentno je da je tržište efikasniji alokator oskudnih resursa od vladinih autoriteta. Zbog toga je ispravno zaključila da su krize i depresije uzrokovane vladinim uplitanjima a ne kapitalističkim sistemom.

Autorica je predosjetila da će doći do sloma socijalističkih zemalja srednje i istočne evrope svega dvije do tri decenije od publikovanja ove knjige. Tranzicija je proces koji je zahvatio stotine miliona ljudi unutar i izvan nekadašnjeg “istočnog bloka”. Thurow kaže da je to: potres koji je dokončao komunizam i gurnuo više od 1,9 milijardi ljudi u svijet kapitalizma.

Moderna tržišta nisu samo mjesta razmjene, kao što su to bili stari sajmovi. Karakteriziraju ih valovi “kreativne destrukcije”; što je bilo novo prije deset godina sada je staro, pretečeno poboljšanim verzijama, novim uređajima, institucionalnim promjenama, tehnologijama i načinima interakcije koje nitko nije niti zamišljao. To razlikuje današnja tržišta od starih sajмова. Najbolji postojeći izraz za razlikovanje slobodno-tržišnih odnosa koji su stvorili moderni svijet od sajмова koji su im prethodili je, po njenom mišljenju, “kapitalizam”. Svi prethodni sistemi smatrali su čovjeka za žrtveno sredstvo ciljevima drugih i društvu kao cilju samom po sebi.

Kroz cijeli tekst autorica navodi argumente prednosti slobodnog tržišta navodeći kako su „poduzetnici američka progonjena manjina jer kad se radnici bore za veće plaće, to je pohvalno i neophodno a bore li se poslodavci, tj. poduzetnici za veće profite to je onda sebičnost i pohlepa” (str. 50). Također, poslodavci finansiraju i ratove iako ih ne žele jer „državizam treba rat a slobodna zemlja ne. Državizam opstaje pljačkanjem a slobodna zemlja proizvodnjom” (str. 41). Rat košta a u sistemima privatnog vlasništva troškove rata opet snose pojedinci.

U kapitalizmu su zaštićeni patenti i autorska prava određenim zakonima. Zakon tako „prepoznaje vlasništvo pameti nad proizvodom”. Sedamnaesto stoljeće je jedno od prelomnih doba Francuske, kada je glavni savjetnik Luja XIV Colbert nastojao da što višim porezima potakne industrijski rast. Jednom prilikom pitao je industrijalce kako im može vlada pomoći. Odgovor je bio “Laissez nous faire” – *Pustite nas na miru*. Znali su da je vladina pomoć ili državno proganjanje po sudovima, te uopće miješanje u ekonomiju katastrofa, kao što su shvatili kasnije i privrednici u SAD-u, a zadnje tri decenije i naši poduzetnici u BiH. Kako kaže autorica, a što je tvrdio i duhovni otac ekonomije u osamnaestom vijeku Adam Smith, „jedina prava pomoć vlasti je uklanjanje s puta i držanje ruku što dalje od biznisa”.

Adresa autora
Author's address

Zijad Džafić
Univerzitet u Tuzli
Ekonomski Fakultet
zijad.dzafic@untz.ba